

De norbertijnen en norbertinessen in Laakdal/Meerhout

1. De komst van de norbertijnen

Norbert van Gennep (ca. 1075 - 1134). Gennep ligt in het noorden van het huidige Nederlands Limburg. Norbert was edelman en geestelijke, nl. kanunnik in het kapittel van Xanten aan de Rijn. Door allerlei gebeurtenissen in zijn leven geraakte hij bewogen door de ideeën van de gregoriaanse hervorming, een vernieuwingsbeweging in de Kerk in de 11de en 12de eeuw, genoemd naar paus Gregorius VII (1073-1085). Het is in deze beweging dat de Kerk in het westen zich – gedeeltelijk – vrijgevochten heeft van staatscontrole. In het oosten is dit niet gelukt, in de protestantse kerken kwam de staatscontrole meestal terug.

Norbert vroeg raad aan wijze personen, hij liet zich in 1115 tot priester wijden en nam uiteindelijk ontslag als kanunnik. Hierop volgde een periode als radicaal prediker van het evangelie rondom Xanten en de wijde omgeving, tot Norbert in het najaar van 1119 onder de hoede kwam van de bisschop van Laon in Noord-Frankrijk. Omdat de bisschop zijn plannen met Norbert niet kon uitvoeren groeide een compromis: Norbert mocht een eigen gemeenschap oprichten volgens zijn eigen inzichten.

In februari 1120 koos Norbert hiervoor de site te Prémontré, niet ver van Laon. Onmiddellijk trok hij erop uit om volgelingen te rekruteren. Dankzij de geweldige welsprekendheid van Norbert lukte dit behoorlijk, en op kerstdag 1121 volgde de meer formele bevestiging van die eerste gemeenschap, waarbij als levensregel de kloosterregel van Sint-Augustinus (354-430) werd aangenomen. Het is deze datum die als richtpunt werd gekozen voor het jubileum dat de norbertijnen en norbertinessen nu vieren. Inderdaad: norbertinessen, want Norbert aanvaardde ook vrouwelijke leden.

Eigenlijk bleef Norbert tegelijk een rondtrekkend predikant, hij wilde de hele Kerk hervormen, en stichtte dan ook nieuwe gemeenschappen waar dit mogelijk was: in Floreffe bij Namen nog in 1121-1122, in Westfalen in Duitsland, in de buurt van Prémontré en in 1124 ook in Antwerpen: de Sint-Michielsabdij. De eerste acht gemeenschappen werden in 1126 door de paus erkend. Hetzelfde jaar echter werd Norbert tot aartsbisschop van Maagdenburg in het oosten van Duitsland gekozen. Hij aanvaardde de opdracht, verlegde zijn werkterrein en overleed aldaar in 1134.

De beweging die Norbert was begonnen werd snel erg populair, wellicht mede dankzij het grote organisatorisch talent van de opvolger van Norbert in Prémontré, abt Hugo van Fosses. Op vele plaatsen ging de stichting van nieuwe gemeenschappen verder. Ofwel namen lokale heren – soms hun dame – het initiatief, ofwel vroegen reeds bestaande jonge gemeenschappen om te mogen aansluiten. Zo zien we ook in ons land, na Floreffe en Antwerpen, in het tweede kwart van de twaalfde eeuw 13 nieuwe gemeenschappen ontstaan, abdijen, bevolkt met geestelijken en mannelijke en vrouwelijke leken.

Bonne-Espérance nabij Binche (1126), Grimbergen (1128), Park bij Leuven (1129), Heylisse in Waals-Brabant (1129), Tongerlo (1130), Averbode, Veurne (1135), Ninove (1137), Drongen bij Gent (1138), Le Roeulx in Henegouwen (voor 1138), Postel, Mont-Cornillon nabij Luik (voor 1140), Dielegem te Jette (1140), (Leffe 1152).

Zo stichtte omstreeks 1130 Giselbert van Castelnau, een lokale heer, de abdij van Tongerlo, in Brabant en in het bisdom Kamerijk, en hij trad zelf toe tot de gemeenschap, als lekenbroeder. Omstreeks 1134 stichtte Arnold II, graaf van Loon, een gemeenschap in Averbode, waarmee hij tegelijk zijn vorstendom een westelijk grenspunt bezorgde dat al bijna negen eeuwen standhoudt. Hierdoor werd Averbode een abdij op een grens. Het behoorde tot het bisdom Luik. Tongerlo en Averbode hadden de Sint-Michielsabdij als moederabdij. Dus twee abdijen van dezelfde beweging die stilaan een orde werd, dicht bij elkaar, maar toch met

een verschillende lokale situatie: andere heren en vorstendommen en verschillende bisdommen. En ook de verdere evolutie, tot vandaag, kende vele gelijkenissen en aanzienlijke verschillen.

2. Uitbreiding

Alle abdijen verwierven uitgebreide landbouwbezittingen, rondom hun vestigingsplaats en in de verre omgeving. Tongerlo vooral ook noordwaarts: o.a. in Kalmthout-Essen en in het huidige Noord-Brabant, Averbode ook heelwat oostwaarts, in het huidige Limburg.

Vanaf het einde van de twaalfde en vooral vanaf de dertiende en veertiende eeuw werden de norbertijnen ook pastoor in talrijke parochies. Ook hier Tongerlo meer noordwaarts en Averbode meer naar het oosten, al lagen de gronden en de parochies soms ook door elkaar, zoals hier in Laakdal. Over het algemeen verwierf Tongerlo meer grond en parochies dan Averbode, waardoor het dus rijker werd, maar Averbode mocht ook niet klagen. Veerle was een zwaar twistpunt tussen beide. Tongerlo claimde het, beide behoorden tot het bisdom Kamerijk, maar Averbode haalde het binnen.

De zusters moesten vanaf het midden van de twaalfde eeuw de abdijen verlaten. In Tongerlo verhuisden ze naar een uithof in Broechem, waar ze in de 13de eeuw verdwenen. De zusters van Averbode kwamen uiteindelijk in Keizerbosch dit is in Neer bij Roermond terecht. Zij begonnen er zelf het koorofficie te zingen en overleefden tot aan de Franse revolutie.

De orde als geheel breidde zich uit over heel katholiek Europa, van Scandinavië tot midden Spanje en van Ierland tot Hongarije, tot omstreeks 1250. Toen hield de uitbreiding op. De bedelorden (dominicanen, franciscanen, karmelieten en augustijnen) hadden de fakkel van de geestelijke vernieuwing overgenomen. Dit duidt tegelijk aan dat de spirituele vernieuwing voortaan gebeurde vanuit de steden, en niet langer meer vanuit geestelijke kernen op het platteland.

3. Norbertijnen en norbertinessen in Laakdal en Meerhout

De abdij van Averbode ontving het recht om pastoors ter benoeming voor te stellen in Eindhout in 1252, in Vorst in 1320 en in 1329 in Veerle. Zij hief er ook tienden. Varendonk heeft een heel eigen geschiedenis en werd pas naar het einde toe van de 20ste eeuw, onder pastoor Swinnen, bij de parochie Veerle gevoegd. Oorspronkelijk hoorde het bij Geel en Zammel. Het behoorde zelfs een hele tijd tot het bisdom 's-Hertogenbosch! Sedert 1873 was Varendonk kerkelijk bij Westerlo.

In Meerhout had de cisterciënzerinnenabdij Maagdendaal te Oplinter bij Tienen het recht om de pastoors voor te dragen. Uiteraard waren dit dan seculiere priesters. Op het einde van de 19de eeuw vond ik een norbertijn van Park terug als rector van het H. Graf in Meerhout. Gestel had in de tweede helft van de 20ste eeuw enkele pastoors uit Averbode. Misschien is hier of daar nog wel een norbertijn te vinden. Van de abdijen buiten Averbode heb ik geen gedetailleerde info over alle functies die ooit werden vervuld.

Alfons/Antoon Van Clé (1891-1955), een van de meest bekende paters van Tongerlo, was wel geboortig van Meerhout. Over de roepingen voor de verschillende abdijen kom ik niet verder terug.

De norbertijnen en norbertinessen hadden ook heel wat grondbezit in beide gemeenten: de abdij van Tongerlo bezat twee hoeven in Eindhout, waaronder de latere Ossenstal waarvan de meeste gronden in Vorst lagen, de Dongenhoeve in Veerle en ook twee hoeven in Meerhout. De abdij van Averbode bezat één hoeve in Meerhout, de Witte hoeve in Veerle en drie hoeven in Varendonk, met een watermolen die in de 18de eeuw werd vervangen door een windmolen

in Veerle, de Haenvense molen, die in 1943 verhuisde naar Zittaart. De abdij van Averbode bezat ook een groot stuk heide op het grondgebied van Veerle. De norbertinessen van Gempe in Sint-Joris-Winge hadden een grote hoeve in Vorst-Meerlaar, de norbertinessen van Besloten Hof in Herentals een bescheiden hoeve in Veerle, de Nonnenhoeve. Het verwerven van deze domeinen gebeurde op uiteenlopende momenten in de geschiedenis, vanaf de 12de tot in de 17de eeuw. De komst van het norbertinessenklooster in Veerle in 1955, een verhuis vanuit Neerpelt, is algemeen bekend.

4. Kernmomenten van het abdijsleven tijdens het ancien régime

Aldus hebben we de componenten van het norbertijnenleven in het verleden. Vooreerst de abdij waar jonge mannen intraden en hun vorming tot het kloosterleven en priesterschap ontvingen, vooraleer ze werden uitgezonden naar een van de talrijke parochies van de abdij. Het is deze groep die dagelijks de liturgie in de abdij verzorgde. De abdij was tegelijk het bestuurscentrum van waaruit de parochies werden beheerd evenals hun tienden. Die parochies moesten steeds opnieuw worden bemand, maar ook van pastorieën voorzien. Vanuit de abdij werd eveneens het landbouwdomein beheerd. Veruit de meeste abdijs hoeven werden verpacht.

Aldus was en is een abdij niet alleen een groot gebouw met een abdijskerk, maar tevens een instelling met vele vertakkingen naar buiten: naar de parochies, de hoeven, en vele relaties met leveranciers van goederen en diensten, en klanten van de abdijsproducten – vooral graan – die op de stedelijke markten werden verhandeld.

5. Voornaamste gebeurtenissen

Globaal volgden ook abdijen de evolutie van de algemene geschiedenis, met dezelfde perioden van bloei, en schade door oorlog.

De abdijen zelf kenden een aanzienlijke uitbreiding van hun landbouwgronden in de 12de en de 13de eeuw, en van hun parochies in de 13de en 14de eeuw. Vanaf toen kwam er een status quo en lag de nadruk op goed bestuur, zowel van de gronden als van de parochies.

Vanaf de 15de eeuw kwamen oorlogen regelmatig de regio verstoren. Soms de abdijen zelf, soms hun landbouwdomeinen.

De eerste twee derde van de 16de eeuw waren voor de streek globaal een bloeiperiode. Tot dit daarna omsloeg in de verschrikkelijke godsdienstoorlogen. Spanje zegevierde uiteindelijk in de Zuidelijke Nederlanden, zodat de 17de en de 18de eeuw een relatieve bloeiperiode werd, met talrijke nieuwe gebouwen, zoals pastorieën, waarvan er vandaag nog meerdere bewaard bleven. Vorst en Eindhout zijn hiervan mooie voorbeelden.

Vanaf de 18de eeuw groeide de kritiek op het uitgebreide grondbezit van de abdijen. Bij een evaluatie kregen de norbertijnen echter goede punten, vooral vanwege hun uitgebreide inzet in de parochiepastoraal op het platteland. Ook voor de armenzorg die vanuit de abdijen gebeurde, evenals de tewerkstelling.

De Franse revolutie betekende het einde van het kloosterleven in de abdijen. Zeker in Averbode bleef men, tegen beter weten in, hopen op een kentering van het politieke klimaat. Toen die er in 1830 totaal onverwacht ook nog kwam, werd deze laatste strohalm gegrepen om opnieuw te beginnen. Hierdoor kenden ook Tongerlo, Park, Grimbergen en Postel een nieuwe start.

De herstart verliep erg vlot in Tongerlo, trager voor de andere abdijen. Maar na vijftig jaar kon deze als geslaagd worden beschouwd: het begin van een grote nieuwe bloeiperiode.

Want vanzelfsprekend was deze herstart niet: de maatschappij was erg veranderd na de Franse revolutie. Gelukkig waren de bisschoppen soepel, zodat de norbertijnen hun werk in de parochies in beperkte mate konden verderzetten. Hiernaast dienden andere activiteiten te

worden gezocht. Vooral op het economisch gebied waren nieuwe initiatieven noodzakelijk. Want de tijd van de tienden en de uitgebreide landbouwdomeinen was voorgoed voorbij.

Het oprichten in Averbode van de aartsbroederschap van Onze-Lieve-Vrouw van het H. Hart in 1877 met bijhorende tijdschriften en drukkerij was, achteraf gezien, een geslaagd initiatief, al kende het doorheen de geschiedenis ups en downs. Ook Tongerlo begon een drukkerij. Vanaf het einde van de 19de eeuw gingen de norbertijnen in op de vraag om missionarissen te zenden: Tongerlo begon eerst een bescheiden missie in Engeland en nadien een grote Congomissie. Averbode stuurde missionarissen naar Brazilië en een kleiner aantal naar Denemarken. Averbode stichtte nadien nog een grote parochie in Berchem-Antwerpen en het Sint-Michielscollege te Brasschaat. De persactiviteiten te Averbode bleven groeien tot op het einde van de 20ste eeuw. Daarna volgde een stagnering en werd de drukkerij afgestoten. Maar de educatieve en ook religieuze uitgeverij blijft tot op vandaag belangrijk.

Voor de recente geschiedenis van de norbertijnen in deze streek kunnen we er niet aan voorbijgaan dat Tongerlo en Averbode zestig jaar geleden elk circa 250 leden telden. Een behoorlijk aantal hiervan was werkzaam in de parochiepastoraal in de streek, als pastoor, onderpastoor of dikwijls ook als zondagsonderpastoor of losse helper. Zeker als ze gekleed waren in het witte habijt, bepaalde dit het beeld van de norbertijnen en hun abdijen dat vele mensen gekend hebben. Achteraf gezien was ook dat een voorbijgaande periode.

6. Orde wereldwijd

De orde wereldwijd volgde eveneens de loop van de geschiedenis. Na de enorme start tot omstreeks 1250 kwam er een stagnatie. Bij de protestantse Reformatie in de 16de eeuw en de komst van de Turken in de Balkan, tot in Hongarije, verloor ze de helft van al haar kloosters. De 17de en de 18de eeuw waren, met de contrareformatie, een heropleving. Uit die periode dateren nog vele oude gebouwen. Met Jozef II, de Franse revolutie, maar ook de grote secularisatie in Duitsland in 1803 en ook nog andere secularisaties nadien in Polen en Spanje werden bijna alle kloosters opgeheven. Alleen in Oostenrijk-Tsjechië-Hongarije bleef nog een negental abdijen over, evenals de abdij van Berne in Nederland met een heel aparte geschiedenis, en enkele zusterkloosters in Polen, Spanje en één in Noord-Brabant (NL). In Frankrijk en Duitsland waren alle norbertijnen en norbertinessen uitgestorven.

Zoals gezegd betekende de Belgische onafhankelijkheid in 1830 een nieuwe start. Dankzij de missies werden vanaf het einde van de 19de eeuw na de aanvankelijk zuivere missieprojecten vanaf het midden van de 20ste eeuw ook echte kloostergemeenschappen gesticht. In Centraal Europa sloten de communistische regimes na de Tweede Wereldoorlog de abdijen gedurende drie decennia. Vanaf 1989 werden ze opnieuw toegelaten.

Aldus kent de orde van norbertijnen en norbertinessen vandaag gemeenschappen van mannen in Australië, Brazilië, Canada, Congo, Duitsland, Frankrijk, Hongarije, Ierland, India, Nederland, Oostenrijk, Roemenië, Slowakije, Tsjechië, de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Gabon, Denemarken, Zuid-Afrika, Chili, een generalaat in Rome, en in ons land: Vlaanderen en Wallonië. In India, de Verenigde Staten maar ook in Mondaye in Normandië zijn er levendige abdijen. Andere abdijen zijn stabiel en een behoorlijk aantal heeft het moeilijk vandaag door vergrijzing en gebrek aan roepingen.

En er zijn, zoals gezegd, ook norbertinessen. Twee soorten: contemplatieve en actieve. De contemplatieve leven in Nederland, Polen, Spanje, Tsjechië, Zwitserland en de Verenigde Staten. Vooral deze laatste gemeenschap doet het erg goed.

Actieve zusters vinden we in Hongarije, Slowakije, Tsjechië, de Verenigde Staten en een zeer kleine gemeenschap in Nederland.

7. Heden

Na het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) werd het abdijleven aangepast aan de tijd. Tegelijk begon het aantal nieuwe kandidaten te verminderen. Een aantal missies evolueerden tot zelfstandige kloostergemeenschappen. Andere werden afgebouwd. Ook hier in België werden stilaan vele activiteiten beëindigd of teruggeschoefd, zodat de abdijen zich vandaag eerder terugplooiën op hun kernactiviteiten. Het norbertinessenklooster in Veerle werd in 2013 gesloten. Op het terrein werd een groot woonzorgcentrum gebouwd.

De overgebleven activiteiten in Tongerlo en Averbode vandaag zijn in de eerste plaats godsdienstig, want dat is toch het doel van een abdij: bidden. D.w.z. de liturgie vieren als gemeenschap en samen met de mensen. In Averbode bleven de gregoriaanse gezangen hierbij gedeeltelijk bewaard. Ook het getuigenis van het gemeenschapsleven van de medebroeders is een kernactiviteit. En daarnaast blijft de dienstbaarheid. In het onthaal van gasten in de abdij: groepen en individuen in het bezinningscentrum en het gastenkwartier, maar ook met rondleidingen of in het museum in Tongerlo. Beide abdijen hebben een winkel, met verschillende accenten. De uitbouw van Het Moment past volledig in deze onthaalactiviteiten. Daarnaast blijven de abdijen zich inzetten naar buiten toe, voor zover de mogelijkheden dit toelaten. Ook het onderhoud van het bewaarde erfgoed – gebouwen, kunstvoorwerpen, archief en bibliotheek – vragen heel wat inzet. Naast de materiële objecten wordt hiermee ook veel kennis bewaard, en zo mogelijk ontsloten. Ook hier is het telkens zoeken naar wat vandaag opportuun is.

De levende werking van de abdijen en hun medebroeders is goed waarneembaar voor wie er aandacht voor heeft. Uiteraard zijn zij ook bescheiden aanwezig in de moderne communicatiemedia.

De viering van het jubileum van 900 jaar norbertijnen en norbertinessen is een reden om dankbaar terug te kijken op dit rijke verleden, bewust te zijn van het heden en realistisch en toch ook hoopvol te werken aan de toekomst. Het oorspronkelijke plan was om een behoorlijk aantal activiteiten te organiseren: religieuze vieringen met bijhorende toespraken, en aansluitend recepties en maaltijden. Hiernaast werden ook enkele tentoonstellingen en publicaties voorzien, evenals concerten.

Door de pandemie is van deze gemeenschapsactiviteiten in de kerk met bijhorende ontmoetingen nog niet veel gerealiseerd. Op 6 juni, feest van Sint-Norbertus, werd de tv-mis wel uitgezonden vanuit de abdij van Grimbergen met abt-generaal Jos Wouters als voorganger. Tot nu toe vallen vooral de tentoonstellingen op: in de eerste plaats in de Parkabdij – deze kreeg veel persaandacht en wordt wellicht met een maand verlengd. In zulke tentoonstelling wordt natuurlijk uit de aard der zaak meer het verleden en het rijke erfgoed getoond, dan pastoraal en sociaal engagement. In de bijhorende publicatie kon dat gedeeltelijk worden bijgestuurd.

Daarnaast vallen in onze regio enkele kleine maar zeer geslaagde initiatieven op: Landschapspark de Merode – negen gemeenten rond Tongerlo en Averbode, met steun van de provincie Antwerpen – gaf een fiets- en een wandelbrochure uit met tochten langs het bewaarde norbertijns erfgoed: de abdijen zelf en verder pastorieën, molens, kapellen, kerken, hoeven en de refugehuizen in Diest. Er is ook een kleine rondreizende tentoonstelling. Ze was al in Herselt. Vanaf vrijdag staat ze drie weken in de tiendschuur in de abdij van Tongerlo, daarna komt ze naar de kerk van Groot-Vorst. De gratis fiets- en wandelbrochures zijn al volledig uitgedeeld. Ze worden bijgedrukt. Alle info is ook te vinden op de website norbertijnenindemerode.be. En natuurlijk wil ik hier de tentoonstelling in de kerk van Veerle over de kerkelijke geschiedenis van Veerle, van de Laakdalse Werkgroep voor Geschiedenis

en Heemkunde, aanbevelen. Voorzie voldoende tijd om ze te bezoeken, want er is zeer veel te lezen en te zien. Zij toont bijna alles, dus ook het zojuist aangehaalde rijke roomse leven met de norbertijner pastoors, in Veerle. De abdij van Averbode heeft een fototentoonstelling georganiseerd op het binnenplein en tegen de buitenmuur, dus zo goed als permanent toegankelijk. Een aantal foto's staan afgedrukt in een nieuwe publicatie over het leven in de abdij.

Dankzij toegekende premies is er deze zomer in de streek een heel programma van culturele activiteiten in het kader van het jubileumjaar. De titel van het Merodefestival dit jaar is: in het spoor van 900 jaar norbertijnen. Op 21 juli zitten ze de hele dag in de pastorietuin in Eindhout.

8. Besluit

900 jaar norbertijnen en norbertinessen. Het gaat om mensen en relaties tussen die mensen: de kloosterlingen onderling, hun families, parochianen, personeel, pachters, alle zakelijke contacten, relaties met de kerkelijke en wereldlijke overheden enzovoort. Alleen kan men maar weinig. Ongeveer alles wat werd verwezenlijkt, gebeurde in onderlinge samenwerking. En tegelijk was en is er ook de relatie met God en de heiligen, hoe dit ook werd en wordt ingevuld doorheen de tijd. Terugkijken naar het verleden is zeer waardevol. Hartelijk dank voor de laudatio van daarnet. Tegelijk moeten we niet ontkennen dat de kerkelijke beleving de voorbije halve eeuw kwantitatief snel afneemt tegenover voorheen, zowel in de parochies als in de abdijen. Er komen weinig gelovigen bij en ook religieuze roepingen zijn er nog maar heel weinig. Al doen we allemaal ons best.

Wat de toekomst zal brengen weten we niet. In Averbode plooiën we ons terug op de kernactiviteiten en doen we zeker nog een aantal jaren verder.

Eigenlijk is het zeer zinvol dat de pastorale eenheid Meerhout-Laakdal de heilige Norbertus als patroon heeft gekozen. Inspireer je aan hem als de toekomst onduidelijk wordt. Zeker niet letterlijk: zijn leven als kanunnik, arme rondtrekkende prediker, stichter van een kloosterbeweging, prinsbisschop en politicus op het hoogste niveau is niet voor herhaling vatbaar. Maar Norbertus was wel zeer flexibel: hij kon alles loslaten en plots iets totaal nieuw beginnen, aangepast aan de nieuwe situatie op dat ogenblik. En hij kon het dan nog goed uitleggen ook. Dat heeft hij zijn hele leven gedaan. In die zin mag de persoon waarmee alles begon onze eerste inspiratie blijven. Hij wijst trouwens nooit naar zichzelf, maar steeds naar Jezus van Nazareth en zijn evangelie.

Dank u.

Herman Janssens, 30 juni 2021
Abdij Averbode